

Hans Sakkers

Duitse militaire standrechtelijke executies in Zeeland

september - december 1944

Uitgeverij Aspekt

Inhoud

Voorwoord door de Commissaris van de Koningin in Zeeland	11
Voorwoord	13
Deel I: In de oorlog	
1. Inleiding: beknopte geschiedenis van de militaire executie	19
1.1. Geschiedenis van desertie en executie	19
1.1.1. Geallieerde executies gedurende de Eerste Wereldoorlog	19
1.1.2. Nederland in de Tweede Wereldoorlog	22
1.1.3. Duitse deserteurs in twee wereldoorlogen	25
1.1.4. Duitse deserteurs na de Tweede Wereldoorlog	33
1.2. Militaire rechtspraak tegen burgers	35
1.2.1. Historie	35
1.2.2. Standrecht tegen burgers	38
1.2.3. Het begrip standrecht	42
1.2.4. Procesloze executies	44
2. Militair strafrecht tijdens de strijd om de Westerschelde	47
2.1. Militaire situatie	47
2.2. Terugtocht van het 15 ^e Leger	48
2.2.1. Moorden in Cadzand, 5 september 1944	49
2.2.2. Breskens	56
2.2.3. Groede	57
2.2.4. IJzendijke	58
2.3. Strijd om de Westerschelde	58
2.4. <i>64. Infanteriedivision</i>	60
2.4.1. Eerste standrechtelijke executie binnen de divisie	63
2.4.2. Terechtstelling bij <i>Kampfgruppe Kuhn</i>	65
2.4.3. Standrechtelijke executie op de <i>Elderschans</i> in Aardenburg	68
2.4.4. <i>Gefreiter</i> Wilhelm Hinsch	74
2.4.5. Terechtstellingen zonder documentatie	75
2.4.6. Standrecht zonder executie	78
2.4.7. <i>Sippenhaftbefehl</i>	81

1. Inleiding: beknopte geschiedenis van de militaire executie

1.1. Geschiedenis van desertie en executie

1.1.1. Geallieerde executies gedurende de Eerste Wereldoorlog

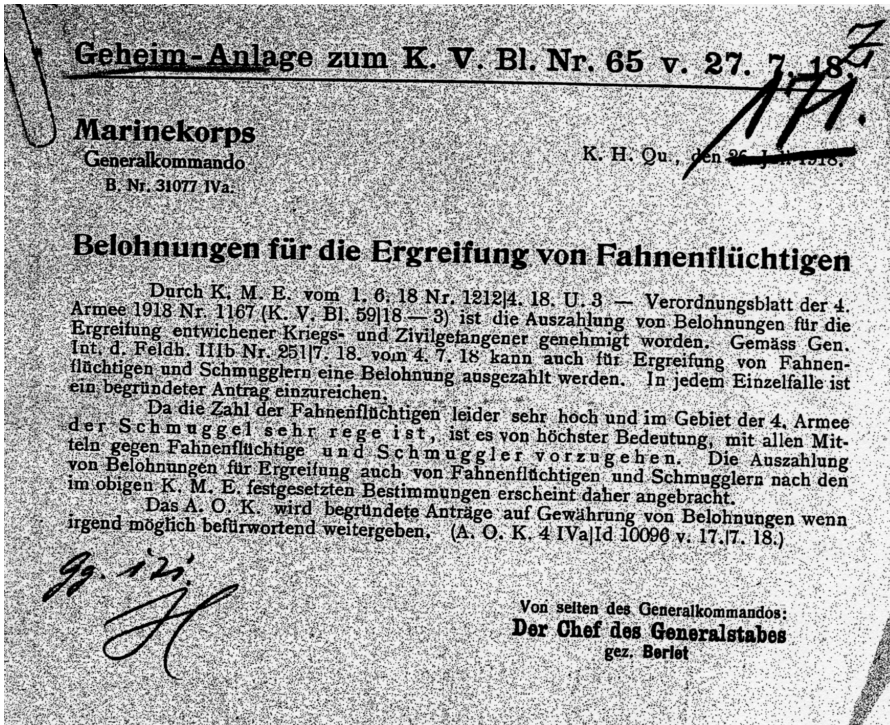
De internationaal toonaangevende militair historicus Martin van Creveld uit Jeruzalem vermeldt in zijn boek *Fighting Power* uit 1982, dat leiding bestaat uit een combinatie van voorbeeld en overreding. Als beide falen moet geweld worden gehanteerd. Zonder een ordelijk rechtssysteem dat de wet snel en efficiënt uitvoert, kan geen organisatie functioneren, om van een militaire organisatie maar geheel te zwijgen.¹ Discipline is een belangrijke factor voor de gevechtskracht. Worden hier de wetten overtreden, dan krijgt de militair te maken met het militaire strafrecht. Een strafrecht dat reeds bestond in de Romeinse legers. Met het ontstaan van centrale overheden kreeg de staat met haar politie- en militaire macht, het monopolie op geweld. Hiermee ontstonden de centrale rechtsregels zoals het Burgerlijk Wetboek en het Militaire Wetboek (Militaire Straf- en Tuchtrecht). In de 17e en de 18e eeuw kwamen de eerste verzamelde wetboeken voor de militaire justitie. Klassenjustitie

De executie van de Vlaamse soldaat Alois Walput op 3 juni 1918 op het strand van Koksijde.

was een kenmerk in het militairrecht. Tegen soldaten werden draconische straffen geëist en voor officieren golden speciale voorrechten. In de loop van de geschiedenis verminderde dit onderscheid, maar tot in de 20ste eeuw was dit nog altijd herkenbaar.² Zo hadden geen van de gefusilleerde Britse en Belgische militairen in de Eerste Wereldoorlog een officiersrang. Op het slaan van een officier kon de doodstraf worden uitgesproken.

De doodstraf wordt in de militaire rechtspraak pas actueel tijdens oorlogsomstandigheden. Vanaf het begin der mensheid werd desertie met de dood bestraft. Over het algemeen wordt desertie internationaal niet alleen gezien als een schande voor het leger, maar voor de gehele natie, en tevens als een gevaar voor het moreel en voor de veiligheid in het achterland. Tijdens de veldtocht van Napoleon naar Moskou deserteerden er tienduizenden die rondzwierven en moordend en plunderend trachten te overleven. Over de militaire rechtspraak tijdens de Eerste Wereldoorlog zijn inmiddels de nodige boeken geschreven. Het aantal executies van Franse militairen die door de eigen krijgswetten zijn veroordeeld, is niet duidelijk. Het Franse oppercorps raakte in 1914 reeds de tel kwijt. Er werden ongeveer 2.000 terdoodveroordelingen uitgesproken.³ Alleen al tijdens de massale muiten in 1917 werden 629 militairen ter dood veroordeeld.⁴ Het aantal daadwerkelijk uitgevoerde terechtstellingen is beduidend minder en wordt geschat tussen de 300 tot 400.⁵ De Italianen stelden 750 eigen militairen terecht; de meesten na het debacle van Caporetto in 1917.⁶ De twee boeken van Siegfried Debaeke en het werk van Stanislas Horvat geven een duidelijk beeld van de executies van Belgische deserteurs. In de eerste twee maanden van de oorlog, augustus en september 1914, werden vier Belgische burgers en vier Duitsers geëxecuteerd. Van de ruim 200 doodvonnissen uitgesproken door de Belgische krijgsraad in 1914-1918, zijn er twaalf uitgevoerd. Zeven van deze doodvonnissen waren gebaseerd op verouderde reglementen uit 1799, die al decennialang niet meer van toepassing waren.⁷ Allen kregen de kogel, uitgezonderd wachmeester Emiel Ferfaile. Hij werd schuldig bevonden aan moord met voorbedachten rade op zijn zwangere verloofde. De krijgsraad veroordeelde hem ter dood, maar omdat het om een misdaad uit het burgerwetboek handelde, zou dit vonnis normaal omgezet worden in levenslang. Gezien de oorlogsomstandigheden kwam echter alleen een doodvonnis in aanmerking. Doch omdat het niet ging om een militaire misdaad, was het vuurpeloton geen optie. De terechtstelling moest dus plaatsvinden volgens het civiele recht, wat de *guillotine* betekende. De laatste onthoofding had 55 jaar eerder plaatsgevonden. De *guillotine* stond in het bezette Brugge en daarbij beschikte België niet meer over een beul. Zo werd de hulp van de Franse overheid ingeroepen. Alle betrokkenen waren bereid de voltrekking van het vonnis mogelijk te maken. Zo reisde de bekende Franse meester-beul van Parijs, Anatole Deibler, met zijn twee helpers en een *guillotine* per trein via Duinkerken naar Adinkerke. Op de markt van Veurne was de openbare executie voorgenomen. Door de Duitse artilleriebeschietingen van die dagen op de stad, werd dit als te gevaarlijk beschouwd. Uiteindelijk vond

De Duitsers stelden in 1918 een beloning in het vooruitzicht voor de informatie waarmee een deserteur kon worden gearresteerd.

de terechtstelling op de binnenplaats van de gevangenis plaats. Dit moest naar de letter van de wet een openbare terechtstelling zijn, waarvoor de deuren van de binnenplaats naar de buitenwereld waren geopend. Zo had het publiek de mogelijkheid de onthoofding mee te maken. Onder publieke belangstelling maakte het dertig kilo wegende valmes op 26 maart 1918 even voor 06.00 uur een einde aan het leven van Ferfaile. Voor Deibler was het zijn 187ste onthoofding van de 400 die hij als beul vanaf 1885 tot en met 1939 uiteindelijk zou uitvoeren.⁸

Ook de Britse archieven over dit onderwerp zijn vanaf de jaren tachtig toegankelijk. Uit verschillende publicaties is op te maken dat de Britse krijgswagen 3.080 soldaten ter dood veroordeelden. Hiervan zijn 346 doodvonnissen daadwerkelijk uitgevoerd, waarvan de meeste op grond van desertie en lafheid. Van alle veroordeelden kregen er 37 de doodstraf op beschuldiging van moord.⁹ Toen de archieven opengingen, bleek wat werd gevreesd. De kwaliteit van de rechtspleging was uiterst twijfelachtig. Australië maakt deel uit van de *Commonwealth* en vocht samen met Engeland in de Eerste Wereldoorlog. Ook dit land kende een krijgswet met de doodstraf bij munitie, desertie en in sommige gevallen bij verraad. Het vonnis moest echter wel bevestigd worden door de Gouverneur-Generaal. De Britse militaire autoriteiten wensten

dat de Australiërs onder de Britse krijgstucht zouden vallen. Vanuit Sydney wees de regering dit in juli 1916 van de hand. In februari 1917 klopten de Britten hierover opnieuw tevergeefs aan bij de Australische regering. In Londen meende het opperbevel dat er een slechte discipline bestond onder deze troepen die een aanstekelijk voorbeeld konden gaan vormen voor de Britten. De regering in Sydney bleef bij haar standpunt. Het was niet te verantwoorden om Australische militairen die vrijwillig vochten voor Engeland, te laten veroordelen naar het Britse militaire strafrecht. Australische deserteurs gingen zonder opgelegde straf terug naar het vaderland. Hier stonden zij wel bloot aan de verachting van de gemeenschap, omdat hun militair onwaardige houding in de plaatselijke krant was te lezen. Andere landen uit de *Commonwealth* hanteerden wel de Britse militaire rechtsgang. Zo werden 25 Canadezen, 5 Nieuw-Zeelanders en 291 militairen uit eenheden bestaande uit soldaten uit India, Afrika en China ter dood gebracht. Amerikaanse militaire rechtbanken velden 145 doodvonnissen waarvan er 35 zijn voltrokken. Slechts bij tien van de terdoodveroordeelden vond de executie in West-Europa plaats. Het ging hierbij om militairen die schuldig waren bevonden aan verkrachting en moord. De andere terechtstellingen werden voltrokken in de Verenigde Staten zelf. Bij het eindigen van de Eerste Wereldoorlog waren er in Italië 1,1 miljoen processen lopende tegen deserteurs. Zij hadden zich vaak gegroepeerd in kleine bergdorpen waar ze de sympathie van de bevolking genoten. Dit maakte het onmogelijk voor de autoriteiten deze mannen in te rekenen. In september 1919 kwam er een algemene amnestie voor hen, waarmee deze netelige kwestie van tafel was. In het tsaristische leger van Rusland bestond geen doodstraf.¹⁰

1.1.2. Nederland in de Tweede Wereldoorlog

Met de Duitse inval in mei 1940 greep het Nederlandse leger terug op krijgsraden te velde. De dood van de 22-jarige dienstplichtig sergeant Chris Meijer is als de bekendste standrechtelijke executie de nationale geschiedenis ingegaan. Het handelt nog altijd om een omstreden proces.¹¹ Een aantal Nederlandse militairen vonden de dood door Nederlandse kogels. Soms door een executie, anderen door schoten die in paniek zijn afgevuurd. Ook Zeeland had hierin zijn slachtoffers. Volgens het officiële verslag *'Onderzoek terechtstellingen meidagen 1940'* heerste in de meidagen van 1940 een grote verwarring in en rond het Walcherse Serooskerke. Op 13 mei vond de 53-jarige adjudant-onderofficier administrateur W.W.H. Monté op verdachte wijze omstreeks 23.30 uur de dood. Hij was ingekwartierd aan de Noordweg te Serooskerke. Op het bewuste tijdstip stond ongeveer een dozijn soldaten voor de deur, die eisten dat de ingekwartierde militairen naar buiten kwamen. De adjudant gaf niet onmiddellijk gehoor aan het bevel de handen omhoog te steken. Hierop werd hij door kogels uit verschillende geweren gedood.¹² Het officiële verslag vermeldt dat hij geen gehoor gaf aan het bevel en was weggelopen. Zijn lijk werd de volgende ochtend op vijftig meter van de woning teruggevonden. Op verzoek van de familie werd reeds in 1940 een onderzoek ingesteld; dit werd gestaakt toen bleek dat de identiteit van de

betrokken militairen niet achterhaald kon worden. Op 14 mei 1940 vond in Middelburg een schijnexecutie plaats. Een soldaat had tegen de orders van hogerhand een sigaar van een burger aangenomen. Toen hij bij de kapitein op rapport werd geroepen, deelde deze hem mee dat hij de kogel verdiende. Hierop liet de officier een vuurpeloton van twee man aantreden. De soldaat werd met de rug naar de schutters opgesteld. Zonder dat hij het kon zien gaf de officier opdracht niet op hem maar in de lucht te schieten. Na het salvo zakte de soldaat, waarschijnlijk door emoties overmand, als getroffen langzaam op de grond. Vervolgens heeft de kapitein de totaal overstuur zijnde huilende soldaat nog enige vermanende woorden toegesproken. Dit voorval heeft niet tot een strafzaak geleid.¹³ Een geheel andere groep slachtoffers zijn de militairen die in de chaotische dagen van mei 1940 per ongeluk door eigen kogels om het leven kwamen. Veelal omdat ze voor Duitsers werden aangezien. Zo vond in de nacht van 13 mei kapitein L.W. Haberkorn tussen Serooskerke en Oostkapelle de dood. In de nacht van 13 op 14 mei werden Nederlandse militairen voor Duitsers gezien en onder vuur genomen. Vijf van hen sneuvelde. Dit was op het Jaagpad in Middelburg, waar momenteel de Schroefbrug staat.¹⁴ In Veere vonden de matroos V.M. Deen en sergeant-monteur J.G. Bosman de dood, omdat ze niet reageerden op het commando *'Halt of ik schiet!*'. In de late avond van 15 mei werd majoor-machinist Antonie van Rijswijk als drenkeling van de mijnenlegger Hr. Ms. *Hydra* bij Bruinisse aangezien als een Duitser en doodgeschoten. Hierbij werd een andere drenkeling van dit schip als 'spion' geëxecuteerd.

De mijnenlegger Hr. Ms. *Hydra* voer op 15 mei 1940 in het vaarwater Zijpe tussen Bruinisse en Sint-Philipsland. Het volgende citaat is uit de verslaglegging over de gebeurtenissen met dit schip: *'De mijnenlegger Hr. Ms. Hydra werd op 15 mei 1940 van Vlissingen naar de Zijpe, tussen Schouwen-Duiveland en Sint-Filipsland, gedirigeerd om de overgang van Duitse troepen naar Duiveland te beletten. Omdat het schip tijdens de tocht vanaf de wal met mitrailleurs werd beschoten, werd het niet ver van Bruinisse buiten het schootsveld van de vijandelijke mitrailleurs ten anker gebracht. Om 22.00 uur werd ankerop gegaan en Zijpe binnengevaren. Nu werd de mijnenlegger niet alleen door mitrailleurs, maar ook door licht geschut vanaf de wal onder vuur genomen. De Hydra liep een aantal treffers op, waardoor korporaal-bottelier Cornelis Broere overboord raakte, terwijl stoker/olieman J.M. Aarts ernstig werd verwond. Als gevolg raakten sommige bemanningsleden in paniek. Majoor-machinist A. van Rijswijk sprong overboord en zwom samen met Broere naar de Duivelandse wal. Daar werden zij voor Duitsers aangezien en door vuur van eigen troepen gedood. Het stoffelijk overschot van korporaal Broere werd de volgende dag nabij Bruinisse gevonden. Aarts kon aan wal worden gebracht. Hij overleed als gevolg van zijn verwonding op 1 juni 1940.'*¹⁵ Op 22 mei 1970 was het verhaal van de ooggetuige L.E. van Popering in de *Provinciale Zeeuwse Courant* (PZC) te lezen. Hij zag dat de drenkeling werd geëxecuteerd: *'Recht voor me, aan de andere kant van de dijk werd die marineman opgebracht. De[...] kapitein [...] ging op hem af. Ik ben een Hollander schreeuwde de man die zijn zwemvest nog aanhad*

en doornat was. De kapitein geloofde dat kennelijk niet en riep dat hij een spion was. Hij pakte zijn karabijn om hem dood te schieten, maar het wapen ketste. Toen gaf hij bevel te vuren. Die man riep nog: denk om mijn vrouw en mijn moeder. Toen een van de soldaten schoot riep de man: moeder, moeder! Zoiets vergeet je je hele leven niet'.¹⁶ Mr. D.J. Veegens voerde naar deze gebeurtenis een onderzoek uit, dat resulteerde in de verslaglegging genaamd: 'Fatale schoten in mei 1940', wat hij in september 1982 afsloot. Zijn bevindingen geven op grond van twee verklaringen een aangrijpend beeld over het lot van de 33-jarige korporaal-bottelier Cornelis Broere uit Vlissingen. Uit een verklaring van een ooggetuige is te lezen dat één van de drenkelingen van de *Hydra* op last van een kapitein die hem voor een Duitse spion hield, op de dijk bij café 'Het Veerhuis' door een vuurpeloton ter dood werd gebracht. Op 23 september 1942 stond de betreffende reserve-kapitein Jan Dijksterhuis voor deze zaak terecht voor de Arrondissementsrechtbank in Den Haag. Op 7 oktober dat jaar werd de officier zonder nadere motivatie vrijgesproken. Mr. Veegens vindt deze uitspraak verbazend: 'De verdachte heeft erkend bevel tot schieten op het voor hem gebrachte slachtoffer te hebben gegeven. Zes getuigen bevestigen dat daarna uit een groepje Nederlandse militairen is gevraagd; slechts een van hen verklaart zelf gerichte schoten – naar hij meent twee – te hebben gelost. Alleen een sergeant, mr. in de rechten en in 1942 hoofdambtenaar bij een grote gemeente, erkent "een onbestemd gevoel dat iets gebeurde wat niet goed was", maar was te moe geweest om zich daartegen te verzetten. Het verweer, dat de drenkeling – die "met een Duits accent (??)" een paar woorden heeft gestotterd – voor een spion kon worden gehouden, is geen weerlegging waard.' Hij sluit zijn verslag af met: 'De verklaring

Korporaal Cornelis Broere

Het graf van korporaal Cornelis Broere op de Noorderbegraafplaats in Vlissingen.

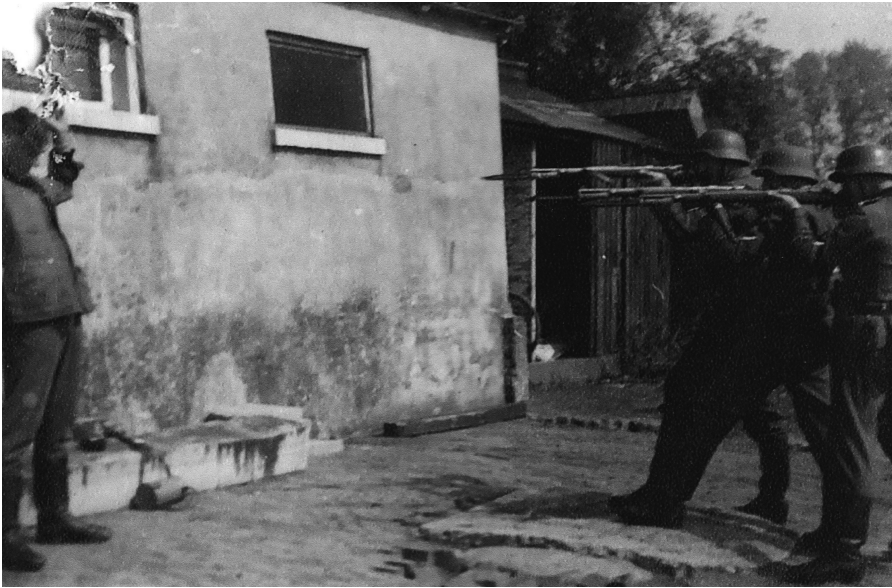

van Van Popering dat de kapitein en zijn manschappen zich in het café bedronken hadden klinkt erg waarschijnlijk.¹⁷ In het boek *‘Worsteling om Walcheren’* uit 1985 wordt voor het eerst over het noodlot van Broere gewag gemaakt in de geschiedschrijving.¹⁸ Kapitein Dijksterhuis vond op 25 september 1944 de dood door een Duits vuurpeloton in Westerbork nadat hij was opgepakt voor illegaal werk.¹⁹

In de meidagen van 1940 kwamen circa tien burgers om het leven door bewust op hen geopend vuur.²⁰ Ook vielen in Zeeland burgerslachtoffers door gericht vuur van Nederlandse militairen. Dit was op zaterdag 11 mei 1940 in Vlissingen. Tijdens het luchtalarm rond 22.00 uur liep sergeant Johannes Pier met drie soldaten van de 2e zelfstandige sectie zoeklichten op de Dam. De sergeant hierover in het proces-verbaal: *‘[...] en was [ik] onder meer belast in verband met het gegeven sein luchtalarm het publiek van den openbaren weg te verwijderen. Op een afstand van 20 a 25 meter liep een mij onbekende man voor ons uit in de richting van de Spuistraat alhier. Daar het donker was en wij niet konden zien wie of deze man was, riep ik hem aan met de woorden “Halt wie is daar”. In plaats van te blijven staan liep de man in gebukte houding snel weg. Hierop hebben wij eenige geweerschoten in de lucht gelost. Daar hij ook hierop niet bleef staan hebben wij op de persoon zelf geschoten. Na enige schoten te hebben gelost viel hij op straat neer en toen wij bij hem kwamen zagen wij, dat hij aan het hoofd was verwond en blijkbaar reeds was overleden. Ik heb van een en ander onmiddellijk kennis gegeven aan mijn commandant. Ik heb opdracht om degene die niet onmiddellijk aan een gegeven bevel voldoet neer te schieten!’* Het lichaam is meteen overgebracht naar het ziekenhuis. Bij visitatie werd een identiteitsbewijs gevonden en werd duidelijk dat het ging om Cornelis de Voogd. Hij was een 74-jarige weduwnaar, woonachtig in de Paul Krugerstraat 88b. De zoon Dirk de Voogd werd ingelicht en kwam naar het ziekenhuis. Hij herkende het slachtoffer als zijn vader, tevens vertelde hij dat zijn vader stokdoof was.²¹ De volgende dag zondag 12 mei 1940 deed zich eenzelfde incident voor op de Markt van Middelburg. Gerard Klaassen de handelsvertegenwoordiger in rookwaren uit Amsterdam was praktisch doof. Hij werd door een Nederlandse militair doodgeschoten, nadat hij geen gehoor had gegeven aan een commando. Dergelijke incidenten kwamen in de meidagen van 1940 meer voor. Zij zijn grotendeels opgenomen in het officiële verslag *‘Onderzoek terechtstellingen meidagen 1940’*. Deze voorvallen uit Vlissingen en Middelburg staan hier echter niet in vermeld.

1.1.3. Duitse deserteurs in twee wereldoorlogen

In de Eerste Wereldoorlog zijn door Duitse militaire rechters 150 militairen ter dood veroordeeld, waarvan 48 daadwerkelijk zijn terechtgesteld. Dit aantal zorgde uiteindelijk voor een verdeeldheid. Voor de één wees dit lage cijfer op de goede discipline in het Duitse keizerlijke leger. De ander zag dit lage aantal als zwakte van de militaire justitie die niet hard optrad tijdens de massale uitval van militairen aan en achter het front in 1918. Vele militairen ervoeren de linkse politiek en de deserteurs als de schuldigen aan de militaire nederlaag van 1918. De massale matrozenopstanden in

Een (in scene gezette) foto van een executie.

Kiel en Wilhelmshaven werden als de ‘dolkstoot’ voor het Duitse keizerrijk gezien. De invloed van deserteurs zou in Duitsland het vertrouwen in het leger hebben ondermijnd.²² De latere Duitse *Führer*, Adolf Hitler, kon zich geheel vinden in deze opvatting. Voor hem was het een uitgemaakte zaak dat de milde aanpak door de militaire justitie mede verantwoordelijk was voor de Duitse nederlaag. In zijn boek *‘Mein Kampf’* uit 1924, is zijn opvatting kort en bondig te lezen: *‘An der Front kann man sterben, als Deserteur muß man sterben’*.²³ Duidelijke taal die het lot van tienduizenden Duitse soldaten in de Tweede Wereldoorlog heeft bepaald. De Duitse strijdkrachten kenden vanaf 1934 een militaire eedaflegging voor iedere soldaat. Hiermee verplichtte de militair zich tot onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan het Duitse rijk. De eed was een collectief fundament voor de militaire dienst. Voor dienstweigeraars was geen plaats en hen stond in het ergste geval de doodstraf te wachten. Er gaan cijfers van 250 tot 500 terechtstellingen van dienstweigeraars in Nazi-Duitsland. Volgens documenten zou het gaan om 196 uitgevoerde doodvonnissen. De meeste van hen waren Jehovahgetuigen.²⁴ Het dienstweigeren werd militair gezien als een misdaad tegen de staat en het volk; een gemeenschap beschadigend verraad. Hiermee werden de woorden moed en laf kernbegrippen in de militaire samenleving.²⁵

Voor Duitsland verliep de oorlog tot de winter van 1941 succesvol. In de daarop volgende jaren ontstond een rampzalige situatie voor de Duitse strijdkrachten. Na de succesvolle geallieerde landing in Normandië in juni 1944, groeide bij velen in de bezette gebieden de hoop op een snelle bevrijding. De Duitse gevechtskracht in West-Europa brandde hier in twee maanden nagenoeg op. Dit had de legendarisch snelle geallieer-